

УДК 159.98: 316.77

Петренко І.В.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ДІАЛОГІЧНОЇ ПАРТИЦІПАЦІЇ У ПРОСТОРІ ОСВІТИ

Петренко І.В. Дослідження процесу діалогічної партиципації у просторі освіти. Стаття присвячена вивченню психологічних механізмів функціонування соціального діалогу в освітньому середовищі. Соціальний діалог розглянуто як процес внутрішньої готовності до партиципації, що здійснюється особистістю – носієм значущих смислів (інтенцій), у формі міжсуб'єктної комунікативної взаємодії з метою трансформації соціального середовища. В ході проведення емпіричного дослідження простежено тенденції діалогічної партиципації в системах «учень – шкільна освіта», «учитель – шкільна освіта». Виявлено інтенціональні критерії, що визначають зміст діалогічної взаємодії суб'єктів спілкування у просторі освіти: соціально-психологічні, організаційні, комунікативні, професійної компетентності, особистісні.

Ключові слова: соціальний діалог, соціальне партнерство, комунікативна взаємодія, діалогічна партиципація.

Петренко І.В. Исследование процесса диалогической партиципации в образовательном пространстве. Статья посвящена изучению психологических механизмов функционирования социального диалога в образовательном пространстве. Социальный диалог рассматривается как процесс внутренней готовности к партиципации, осуществляемой личностью – носителем значимых смыслов (интенций), в форме межсубъектного коммуникативного взаимодействия с целью трансформации социальной среды. В ходе проведения эмпирического исследования изучались тенденции диалогической партиципации в системах «ученик – школьное образование», «учитель – школьное образование». Выявлены интенциональные критерии, определяющие содержание диалогического взаимодействия субъектов общения в пространстве

образования: социально-психологические, организационные, коммуникативные, профессиональной компетентности, личностные.

Ключевые слова: социальный диалог, социальное партнерство, коммуникативное взаимодействие, диалогическая партиципация.

Постановка проблеми. Вирішення завдань з трансформації такої надзвичайно складної й консервативної за своєю сутністю системи як шкільна освіта, потребує прикладання чималих зусиль для співпраці й порозуміння багатьох зацікавлених сторін – від учнів, учителів, батьків, адміністрації шкіл до місцевих і центральних органів державного управління. У зв'язку з цим вивчення проблеми соціального діалогу в освітньому вимірі є особливо актуальним, оскільки у цьому вимірі діалогічний взаємозв'язок між суб'єктами спілкування набуває найбільш делікатних рис і передбачає розв'язання ситуацій, що потребують великої обережності, тактовності і делікатності, серед яких можна визначити: виховні конфлікти, переборення егоїстичної поведінки, посередництво, обмін думками, пошук колегіальної позиції. Саме діалогічне спілкування заохочує людей думати, спонукає слухати, сприяє уточненню власної позиції, заохочує висловлюватись, надихає бути співучасником у прийнятті спільного рішення, вирішувати проблеми спільно. Зазначимо, що обговорення таких глобальних, загальнодержавних питань, як реформування вітчизняної освітньої галузі повинно здійснюватися не просто в межах діалогічної комунікації, а в рамках її специфічної форми – *соціального діалогу*. Такі основні засади розгортання діалогу, як рівність позицій, свобода, толерантність, орієнтація на досягнення консенсусу, соціальна співтворчість, компромісність, соціальна солідарність, партнерство, і, нарешті, соціальна партиципация роблять діалог не лише засобом комунікації й методом пізнання, а і важливою формою соціальної взаємодії, тобто діалог перетворюється на соціальний діалог, стає значущим засобом регулювання й конструювання соціального середовища в тому числі й освітнього.

Мета статті полягає у визначенні основних принципів розгортання

соціального діалогу в освітньому середовищі, розкритті психологічних механізмів його функціонування.

Вихідні передумови. У контексті вирішення проблеми дослідження зазначимо, що з'ясування й конкретизація накопичених освітянських проблем з метою їх розв'язання неможливе без реалізації й дотримання суб'єктами спілкування принципу діалогічної партиципації, що є, згідно з нашим розумінням, основним механізмом формування соціальної активності в процесі їх комунікативної взаємодії. *Соціальний діалог* розглядається нами як процес внутрішньої готовності до партиципації, що здійснюється особистістю – носієм значущих смислів (інтенцій), у формі міжсуб'єктної комунікативної взаємодії з метою трансформації соціального середовища.

Виклад основних положень і методики дослідження. Для розширення можливостей практичного вивчення процесу партиципації й отримання нових експериментальних даних необхідним є впровадження відповідного інструментарію. Аналіз емпіричних і теоретичних досліджень партиципаційних процесів свідчить про те, що в науковій літературі представлені різні способи вимірювання одного або декількох аспектів партиципації, однак жоден з цих методів не є достатньо розробленим, або ж їхнє використання у різних соціальних практиках виявилось обмеженим. Тому, з метою опрацювання технології «Парадигми позитивних змін» у руслі нашого емпіричного дослідження, було поставлено і вирішувалися такі завдання:

1. Визначити комунікативні інтенції учасників соціального діалогу в освітньому середовищі.
2. Вивчити особливості діалогічної партиципації в системах «учень – шкільна освіта», «учитель – шкільна освіта».
3. Розкрити соціальні та особистісні чинники, що ведуть до ефективної/неефективної міжсуб'єктної комунікативної взаємодії у сфері освіти.

У дослідженні, що проводилось упродовж 2014–2015 років, взяли

участь 26 вчителів (різного віку, кваліфікаційного рівня, стажу роботи, різної статі) середньої загальноосвітньої школи м. Києва.

Для вивчення процесу діалогічної партиципації, що розглядається нами як механізм розгортання соціального діалогу між суб'єктами спілкування в системі шкільної освіти, нами застосовано методику «Appreciative Inquiry» («вдячне розпитування» або дослівно – дослідження з метою правильно зрозуміти цінність), розробленої Д. Куперайдером і Д. Уїтні [1, 2]. Суть технології «Парадигми позитивних змін» полягає в успішному й ефективному моделюванні майбутньої діяльності у процесі діалогічної взаємодії.

Основні припущення технології «Парадигми позитивних змін»:

1. У кожній соціальній групі існує те, що веде до позитивних наслідків спільної діяльності її членів.
2. Те, на чому ми фокусуємо нашу увагу, стає реальністю.
3. Реальність створюється в конкретний момент, існує безліч таких реальностей.
4. Процес постановки запитань в організації чи групі спричиняє вплив на цю організацію або групу.
5. Людям комфортніше «вирушати» у майбутнє (невідоме), якщо вони «беруть з собою частку» з минулого (відомого).
6. Цінувати відмінності – це важливо.
7. Мова, якою ми спілкуємося, створює нашу реальність.

Метод ґрунтується на наступних принципах:

- *взаємності*: фокус уваги переноситься, зміщується від окремої людини до міжособистісних взаємовідносин суб'єктів спілкування;
- *одночасності*: вивчення особистісного феномену і його трансформація, перетворення відбуваються не послідовно, а паралельно. Дослідження, що проводиться, водночас впливає і на досліджуваного, спричиняючи внутрішні зміни його властивостей;
- *поетичності*: спілкування між суб'єктами – це багатогранний

творчий процес, який має свій вияв у співавторстві всіх учасників діалогічної комунікації;

- *передчуття*: конструктивне передбачення майбутніх результатів власних дій спрямовує діяльність людини на досягнення бажаних нею цілей;
- *позитивності*: позитивне ставлення людини до свого оточення є рушійною силою в успішному виконанні поставлених перед нею завдань.

Технологія «парадигми позитивних змін» включає у собі чотири основні взаємопов'язані етапи.

- *дослідження*: пошук позитивного/негативного контексту у вирішенні питання або ситуації;
- *мрія*: моделювання образу бажаного результату, ідеальної ситуації;
- *дизайн*: планування дій з метою досягнення бажаного майбутнього результату.
- *досягнення* (спрямованість): здатність рухатися у вибраному напрямку, до реалізації спланованих дій.

Інструкція для досліджуваних: Якою Ви бачите, відчуваєте ситуацію в освітній галузі? Охарактеризуйте її, будь ласка, за такими категоріями:

- ✓ *Дослідження*: які результати ми маємо?
- ✓ *Мрія*: якими можуть бути наші майбутні результати?
- ✓ *Дизайн*: що потрібно робити для досягнення майбутніх результатів?
- ✓ *Досягнення*: що вже робиться для реалізації майбутніх результатів?

Обговоріть ці питання, занотуйте Ваші думки з цього приводу у відповідних колонках таблиці, що додається (див. таблицю).

Таблиця

Приклади відповідей досліджуваних, отриманих в процесі застосування технології «Appreciative Inquiry»

Дослідження	Мрія
<ul style="list-style-type: none">• низька мотивація учнів – вчитися, а вчителів – вчити;• зменшення престижності знань у нашому суспільстві;• випускники педагогічних вищів до школи або не йдуть, або надовго там не	<ul style="list-style-type: none">• світ змінюється, діти змінюються, і ми (школа, програми, організація навчання) мусимо змінюватися;• не можна підготувати людину до життя,

<p>затримуються;</p> <ul style="list-style-type: none"> • вимоги до педагогів зводяться до формальних показників та паперової звітності, що часто не збігається з реальною якістю знань учнів; • за рахунок механічного нарощування навантаження, час, що виділяється на підготовку до уроків та підвищення своєї кваліфікації, стискається до мінімуму; • якісна і копійчана освіта – це популістські мантри; • значний розрив між ціною вчительської праці, встановленої ринком (наприклад, робота репетитором) і тією, що оплачується в школі державою; • заробітна плата робить вчителя жебраком у своїй державі; • директор школи завжди перебуває у пошуках грошей: на ремонті, матеріально-технічне забезпечення, меблі; • учитель у нас – на відміну від Заходу – жіноча професія, що породжує багато проблем; • надихає працювати велика повага до професії в минулому; • не подобається принцип оцінювання учнів (система покарання, а не позитивного оцінювання); • дванадцятибальна система, до якої ми звикли, гірша за п'ятибальну, тому що вона дає змогу оцінити знання дитини об'єктивніше; • школярі не встигають засвоювати матеріал, тому батьки вимушені наймати репетиторів; • навчання орієнтоване на «середню» дитину, а у нас у класах вони різні; • у школі спостерігається тільки зміна «обгорток», а по суті все лишається по-старому; • уся шкільна освіта – це просто поставити «галочки» навпроти пункту, а не дати справжні знання; • нашою думкою ніхто не цікавиться, бо у чиновників є вже свої готові рішення; • нашого голосу не чують «нагорі»; • сучасні учні менш формалізовані і більш креативні; • школа – це маленька країна, де діти здобувають не тільки знання, а й вчать будувати взаємовідносини. 	<p>навчаючи її так, як це робилося сто років тому, треба дивитися у майбутнє;</p> <ul style="list-style-type: none"> • учителів потрібно заохочувати матеріально, бо багато з них плідно працюють, і коли за свою працю вони отримують не надбавку до зарплати, а грамоту за гривню, то це – насмішка; • варто зробити простішою, кориснішою, цікавішою навчальну програму; • у часи комп'ютеризації бажано було б не використовувати паперові носії; • розвиток галузі залежатиме від об'єктивного оцінювання знань учнів; • нехай діти роблять помилки (з навчальних предметів), але будуть, насамперед, небайдужими до інших; • треба вчити дітей, пояснювати їм, що країну треба любити, перетворювати її на краще, але починати зміни потрібно завжди з самого себе.
Дизайн	Досягнення
<ul style="list-style-type: none"> • розробляючи новітні програми, запроваджуючи зміни, потрібно довіряти думці компетентних людей із досвідом роботи; • потрібно, краще, повернути фінансування додаткових годин на індивідуальні заняття (як з учнями, які відстають, так і з обдарованими 	<ul style="list-style-type: none"> • міністерство освіти і науки започатковує обговорення з питань, що найбільш «пекучі» у галузі серед батьків, учнів, вчителів; • питання вирішуються, коли ми враховуємо думки громадськості та експертів, спираємося на них; • вчителі відчувають себе самостійними в

<p>школярами);</p> <ul style="list-style-type: none"> • розробляти програми, які «спускаються не згори», а за урахуванням думок дітей і їх батьків. Це потрібно робити не тільки на рівні школи, а й на всеукраїнському рівні; • прибрати «паперову бюрократію»; • не розробляти суперечливі програми, які з одного боку ускладнюють, а з іншого – з них забирають базові предмети, додаючи непотрібні; • не потрібно проводити конкурси, у яких діти повинні брати участь для «галочки», щоб вчитель міг відзвітуватися; • у міністерстві потрібно подумати про укріплення матеріальної бази шкіл; • гроші, вкладені в освіту – це не витрати, а інвестиції у майбутнє, у розвиток країни; • наше завдання – навчити дітей поважати одне одного. 	<p>багатьох питаннях;</p> <ul style="list-style-type: none"> • скорочення обсягу і кількості звітів, нікому не потрібних паперів; • уникнення проблеми дублювання функцій органами освіти; • не наказувати, а допомагати педагогові; • проведення тренінгів з учителями; • децентралізація та зменшення контрольних функцій з боку вищестоящих органів; • подолання традиції жорсткої «класно-урочної» системи; • не виконувати функції, непритаманні вчителю; • намагаємося переходити до моделі – серйозний рівень підготовки вчителя, високі вимоги до нього, високі зарплати; • вчимо дітей взаєморозумінню, терпінню, милосердю; • вчу дітей добре робити свою справу, щоб дати відчуття їм свою користь для інших; • вчимо дітей розуміти, що наше майбутнє – у єдності і взаємоповазі один до одного, тільки так ми зможемо перебороти усі конфлікти.
--	---

Квантифікаційна обробка відповідей досліджуваних дозволила перейти до подальшого аналізу й інтерпретації одержаних результатів: від висловлювання комунікантів, через виділення категоріально-класифікаційних одиниць (інтенціональних критеріїв), до позатекстової реальності (тобто до соціальної дійсності у її різноманітності).

Категоріальні дані були трансформовані у відносні величини (частоти) і представлені у відсотках.

За етапом «дослідження»:

1) поглиблення кризових явищ у державі, що мають своє віддзеркалення в системі освіти – 34,6%;

2) організаційні вади у галузі шкільної освіти (управлінські помилки) – 27,1%;

3) методологічні недоліки навчального процесу – 21,4%;

4) відсутність зворотного зв'язку, соціального діалогу між суб'єктами

комунікативної взаємодії – 14,8%;

5) позитивне ретроспективне бачення, уявлення про освіту – 2,1% (див. рис. 1).

За етапом «*мрія*»:

- 1) прагнення педагогів до змін, перетворень – 24,5%;
- 2) матеріальне заохочення вчителів – 23,9%;
- 3) зміна навчальних програм – 18,4%;
- 4) об'єктивне оцінювання знань учнів – 16,7%;
- 5) освіта, центрована на учневі – 16,5% (див. рис. 2).

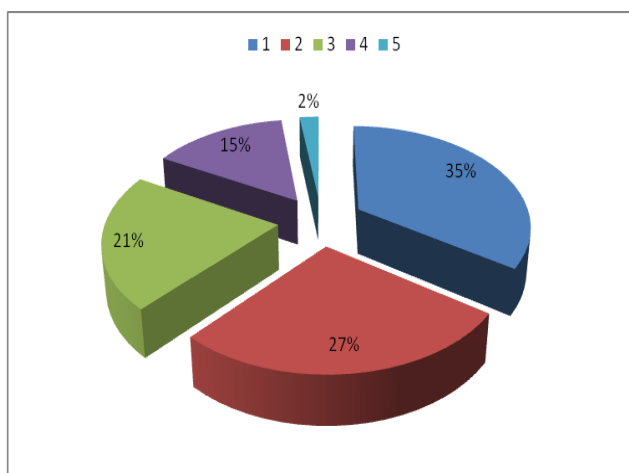

Рис. 1. Іntenціональні критерії (за етапом «дослідження»)

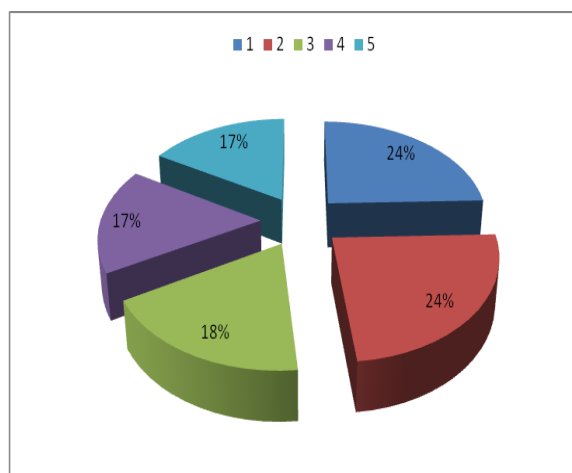

Рис. 2. Іntenціональні критерії (за етапом «мрія»)

За етапом «*дизайн*»:

- 1) довіряти досвіду й враховувати думки фахівців освітянської сфери – 36,8%;
- 2) оновити методологічні підходи до навчання – 32,9%;
- 3) збільшити фінансування галузі освіти – 30,3% (див. рис. 3).

За етапом «*досягнення*»:

- 1) можливість обговорювати нагальні питання – 31,2%;
- 2) урахування думок громадськості й експертів – 26,8%;
- 3) підвищення професійного рівня вчителів – 19,7%;
- 4) надання вчителям більшої самостійності, зменшення контрольних функцій – 15,1%;

5) виховання в учнів розуміння й поваги до інших – 7,2% (див. рис. 4).

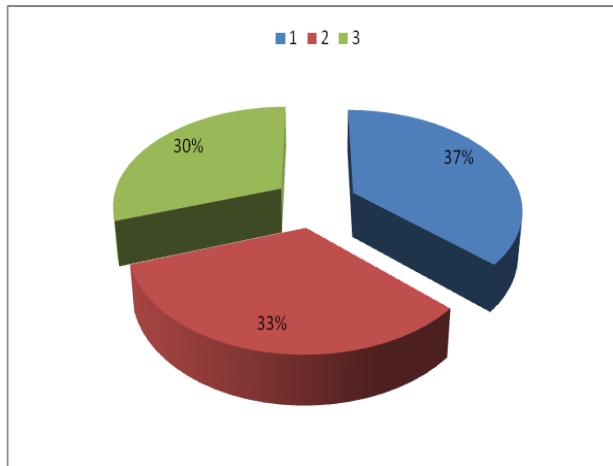

Рис. 3. Іntenціональні критерії (за етапом «дизайн»)

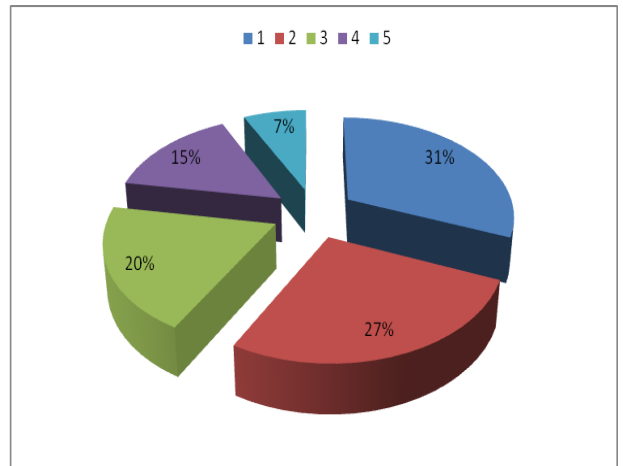

Рис. 4. Іntenціональні критерії (за етапом «досягнення»)

Таким чином, інтенціональними критеріями, що характеризують зміст діалогічної взаємодії суб'єктів спілкування у сфері освіти визначено: соціально-психологічні, організаційні, комунікативні, професійної компетентності, особистісні.

Висновки. Зазначимо, що методика «Appreciative Inquiry» має значний позитивний потенціал щодо вивчення особливостей соціального діалогу на різних рівнях його функціонування. Застосування технології «позитивних змін» дає змогу перемістити локус уваги з окремої людини на міжособистісні взаємовідносини суб'єктів спілкування. Причому, сама процедура дослідження в межах даної технології має свій конструктивний вплив на досліджуваних, спричиняючи їх внутрішні трансформації. Використання цієї методики підтвердило, що в процесі діалогічної партиципації комуніканти знаходять позитивний/негативний контекст у вирішенні проблемного питання або ситуації; моделюють образ бажаного результату; планують власні дії з метою досягнення поставленої мети; демонструють здатність рухатися у вибраному напрямку, до реалізації спланованих дій. Діалогічна партиципація між суб'єктами спілкування – це багатогранний творчий процес, що має свій вияв у досягненні взаєморозуміння між учасниками комунікативної взаємодії.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у подальшому експериментальному вивченні соціального діалогу та механізмів його розгортання в освітньому середовищі.

Список використаних джерел:

1. Луговцова А. Позитивное интервью – практическое руководство к приятным переменам [Электронный ресурс]. Режим доступа: adukatar.net/wp-content/uploads/2012/01/Adukatar...
2. Stevenson, H. Appreciative Inquiry. Tapping into the River of Positive Possibilities / H. Stevenson // [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.cleveland consulting group>.

Spisok vikoristanih dzherel:

1. Lugovtsova A. Pozitivnoe intervyyu – prakticheskoe rukovodstvo k priyatnyim peremenam [Elektronnyiy resurs]. Rezhim dostupa: adukatar.net/wp-content/uploads/2012/01/Adukatar...
2. Stevenson, H. Appreciative Inquiry. Tapping into the River of Positive Possibilities / H. Stevenson // [Elektronnyiy resurs]. Rezhim dostupa: <http://www.cleveland consulting group>.

Petrenko I.V. Investigation process of dialogic participation in the educational space. The article is devoted to the study of the psychological mechanisms of social dialogue in the educational environment. Social dialogue is considered as a process of internal preparedness to participation in the form of interactive communication to transform the social environment. In the course of empirical research traced trends of dialogic participation in the systems "student – school education", "teacher – school education". Discovered intentional criteria, which determining the content of dialogic interaction of communication in the area of education: socio-psychological, organizational, communication, professional competence, personality. It is noted that the methodology used in the study

«Appreciative Inquiry» has significant positive potential for the study of peculiarities of social dialogue at various levels of its operation. Application of "positive changes" made it possible to move the locus of attention from the individual to the interpersonal relationship in communication. Moreover, the procedure of investigation within this technology has a constructive impact on subjects, causing their internal transformation. Using this technique confirmed that the process of dialogic participation communicant are positive / negative context in addressing the issue of problem or situation; image modelling the desired result; plan their actions; demonstrate the ability to move in this direction, the implementation of planned activities.

Key words: social dialogue, social partnership, communicative interaction, dialogic participation.